

УДК 821.111(73)

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ «МОЗОК
ЕНДРЮ» Е. Л. ДОКТОРОУ

Анна КРАВЧЕНКО (Харків, Україна)

Вивчена проблематика роману «Мозок Ендрю» Е. Л. Доктороу з позиції таких характеристик літератури постмодернізму як анахронічність, постмодерністська чутливість, фрагментарність та мозаїчність структури тексту. Зроблено спробу визначити риси поетики письменника як представника літератури постмодернізму.

Ключові слова: сучасна американська література, проблематика, постмодернізм, постмодерністська чутливість, нелінійність оповіді.

The article deals with the study of main problematic issues in the novel 'Andrew's brain' E. L. Doctorow with a consideration of such principles of postmodernism in literature as anachrony, postmodern sensibility, and fragmentation and mosaic structure in his work. The author attempts to determine main characteristics of writer's poetics.

Key words: modern American literature, problematic issues, postmodernism, postmodern sensibility, anachrony of narrative.

Канадська дослідниця постмодернізму Лінда Хатчен стверджує, що в постмодернізмі художня література та історія являють собою системи означення, завдяки яким минуле отримує форму і зміст [8, с. 93]. Оповідь героя постійно повертається до минулого, яке допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки, з'ясувати теперішній стан речей. Згадування минулих подій надає переконливості тому, що відбувається в сюжетному теперішньому [3, с. 114]. Останній, 12-й роман Е. Л. Доктороу (1932–2015) «Мозок Ендрю» («Andrew's Brain», 2014) займає значне місце в пізній творчості письменника. Це – роман-ретроспекція в часи початку правління в США Джорджа Буша.

У критиці творчість Е. Л. Доктороу привертала увагу таких відомих літературознавців як Т. Денисова, Я. Засурський, Джон Клейтон, Річард Треннер та ін. [1; 4; 6; 9]. Але, як у вітчизняному, так і в зарубіжному літературознавстві роман Е. Л. Доктороу «Мозок Ендрю» є малодослідженим, при цьому його повноцінне вивчення важливе для більш повного теоретичного осмислення особливостей розвитку світової літератури. Звідси і впливає актуальність нашої статті. Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні вперше в українській критиці художніх текстів аналізу роману «Мозок Ендрю» Е. Л. Доктороу з точки зору проблематики твору. Метою статті є виявлення основних проблем, які порушуються в творі. Реалізація мети можлива за умови

розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати роман «Мозок Ендрю» з погляду особливостей проблематики; 2) співвіднести проблематику з постмодерністської чутливістю. Об'єктом дослідження є роман «Мозок Ендрю» Е. Л. Доктороу. Предмет дослідження — проблематика цього роману.

Американський критик Річард Треннер зауважував, що найважливіша риса творчості Е. Л. Доктороу – це його «відчуття моральності» [9, с. 5]. Американський дослідник Джон Клейтон назвав письменника «радикальним єврейським гуманістом» [6, с. 54–55]. «Внутрішній діалог вражає нашу особистість. Ми не автори своїх оповідей, але ми не повинні сприймати життя як безглузді обставини» – пише американський дослідник Девід Карп [5, с. 166]. Спосіб, яким контекстуалізуються наші оповіді по відношенню до інших, розвиває думку Д. Карп, – ключ до поняття морального Себе («moral Self») в романах Е. Л. Доктороу. У центрі художніх творів Е. Л. Доктороу часто стоять соціальні та етнічні суперечності, які письменник прагне зображати у всій їх складності, уникаючи однобічного підходу, хоча політична упередженість робить його представником «мистецтва протесту».

В 2013 році Е. Л. Доктороу отримав медаль Фонду національної літератури США за значний вклад в історію американської белетристики. Під час вручення премії письменник наголосив: «Зараз говорять про інтерактивність технологій, але ж читання – це найбільш інтерактивний досвід, що можна уявити. Книга не є довершеною, поки її не прочитали. Розум читача проникає поміж реченнями, як через мікросхему – він висвітлює їх і оживляє» [10, с. 2].

Роман «Мозок Ендрю» веде читача всередину лабіринтів свідомості невролога. «I've always responded to the history of my times» [7, с. 26] («Я завжди відповідав на мої історії часи»), говорить оповідач, майже сумно, як ніби він не хотів цього. На початку роману час сюжету вражає насичений подіями першої декади цього століття, однак Ендрю не схожий на свідка: (« <...> freakishly depressive cognitive scientist klutz» [7, с. 31] (« <...> дивовижно депресивний вчений-недотепа»), він, здається, набагато більше зацікавлений у

виробках власної свідомості, ніж зовнішнім світом, і протягом довгого часу розповідає комусь, кого він називає Док, тільки про неприємності його особистого життя і безплідні дослідження таємниць людського мозку. Він цинічно жартує, пускається в глибини самоаналізу: «I am finally, terribly, un feeling» [7, с. 9] «Я, нарешті, страшно бездушний». Та саме наукові дослідження і складне життя приводить його до сумніву у надійності людської неврологічної системи: «Pretending is the brain's work. It's what it does. The brain can even pretend not to be itself» [7, с. 37] («Прикидання – це робота мозку. Мозок є тим, що він робить. Він може навіть прикидатися кимось іншим»), – пояснює він.

«Мозок Ендрю» відносно короткий роман з малою кількістю героїв: головний герой Ендрю і дві його дружини (перша Марта, з якою він розвівся, та друга Бріоні); мовчазний Док; оперний співак; подружня пара карликів – батьки Бріоні; і, врешті, кілька добре відомих діячів з недавньої політичної історії США. Така структура твору нагадує закриту коробку свідомості Ендрю, це натяк на те, що всі події відбуваються лише в його мозку. І, хоча він, як дослідник когнітивістики контролює свої відчуття, але упродовж усього роману його не полишає почуття закритості та відстороненості: «It's a kind of jail, the brain's mind» «Це свого роду в'язниці, розуму мозку», – говорить він. – «We've got these mysterious three-pound brains and they jail us» [7, с. 39] «Ми отримали цей загадковий трьохфунтовий мозок, і він ув'язнив нас». Розповідь Ендрю про свої поневіряння психотерапевту, спроби пояснити, як він дійшов до такого відчаю, та маніакальні і ускладнені роздуми над минулими життєвими подіями викривають залежність головного героя роману від «трьохфунтового» мозку. Хоча, ближче до кінця твору, він задається питанням: «Perhaps I'm carrying in my brain matter the neuronal record of previous ages» [7, с. 181] «Може бути, я зберігаю в моєму мозку нейронний запис попередніх століть».

Ендрю свідомо ізолював себе від зовнішнього світу, проживає життя в собі. Він завжди дивиться всередину себе і уникає більш широкого погляду на оточуючу дійсність. Він марно намагається зрозуміти глибинний сенс подій,

що привели його до кабінету психотерапевта, та в розпачі говорить: «I don't know what I'm doing here» [7, с. 21] «Я не знаю, що я тут роблю». Отже, роман – історія ув'язненого, апологія життя у пастці власної свідомості.

Ендрю є жертвою свого часу, що позв'язує ідеї, уривки життєвої історії нехронологічно, в залежності від того, як вони впливають у свідомості, як продукує їх мозок. Психотерапія не виліковує його та у багатьох відношеннях вказує на небезпеки спроб вигнати біль з свідомості роздумами. Думаючи та згадуючи сумні моменти життя, людина попадає під небезпеку ще більше заглибитись у страждання. Але не дивлячись на те, що роман торкається глибоких філософських проблем, тон твору звучить досить бадьоро. Настрої оповіді різко змінюються від ліричних до сатиричних. Тобто прослідковується мотив марності операцій розуму. Ендрю, за волею обставин прикутий до свого мозку, не отримує ніякого задоволення від його роботи. Головний герой представлений комічним, так як він в один і той же час і живе в самоомані і робить це абсолютно свідомо: «But it is dangerous to stare into yourself. You pass through endless mirrors of self-estrangement. This too is the brain's cunning, that you are not to know yourself» «Але це небезпечно дивитися в себе. Ви проходите через нескінченні дзеркала самовідчуження. Це теж хитрість мозку, що ви не можете впізнати себе» [7, с. 50].

Роман по структурі побудований як розмова двох, де один персонаж здебільшого розмовляє, а інший здебільшого слухає. Стиль твору це потік свідомості головного героя, який думає, що несе відповідальність за трагічні долі людей навколо нього, не бажаючи при цьому свідомо нікому заподіяти шкоди. Наскрізний мотив роману прослідковується у питанні неврологічної природи мозку. Неврологи, які вважають свідомість матеріальною і не визнають існування душі, задаються тим самим питанням, що й Ендрю: як мозок стає свідомістю, як він відповідає за всі людські думки і почуття, як цей «клубок ниток» (так Ендрю називає мозок) контролює наше життя. У той же час, він несе серйозну небезпеку, тому що, якщо людство докладно зрозуміє, як працює мозок, то можна сконструювати комп'ютер, який створює свідомість.

Ендрю проводить деякий час, працюючи в центрі політичної влади у Вашингтоні під час президентства Джорджа Буша. Окрім нещасть у особистому житті, смерті дружини та дитини, він розчаровується у владних органах країни. Все це приводить його до урядового психотерапевта, де він і починає свою розповідь про минулі події на початку роману. Він іноді говорить про себе в третій особі і не звертає ніякої уваги на хронологію. Роман залишає читачу збирати трагічні події життя головного героя по порядку. Пригнічений Ендрю говорить, що його життя складається з дуже дивних особистих невдач та подій: він розбиває окуляри; ламає щелепу друга; отруєє власну дитину; стає причиною загибелі незнайомця водія автомобіля, що врізається в стовп; його собака з'їдений живцем на його очах.

Співрозмовник зауважує: «Well-meaning, gentle, kindly disposed, charming ineptitude is the modus operandi of the deadliest of killers» [7, с. 9] «Благонамірена, ніжна, доброзичлива, чарівна недодоречність – стратегія дій смертоносних вбивць». Насправді, страх того, що лиха, які він може викликати, далі, що надихає Ендрю віддати свою дитину колишній дружині – відчайдушний план, щоб зберегти дитину від уявного майбутнього нещастя. Він говорить: «I had reached the point, where I felt anything I did would bring harm to anyone I loved» [7, с. 9] «Я досяг тієї точки, коли я відчуваю, що все, що я роблю, може принести шкоду тим, кого я люблю». Змішану хронологію уривків з життя оповідача доповнюють його висловлювання про розуміння свідомості. «Consciousness without world is impossible» «Свідомість без навколишнього світу неможлива» – стверджує він та продовжує: «There is nothing you can think of except yourself thinking. You are in the depthless dingedom of your own soul» [7, с. 14] «Ти не можеш думати ні про що окрім себе в процесі міркування. Ти знаходишся в бездонних закутках своєї душі».

Центральною ідеєю постмодернізму є відмова від уявлення про цілісність, впорядкованість, ієрархічну структурність, центрованність, іншими словами – «постмодерністська чутливість» – парадигмальна установка на сприйняття світу як хаосу (В. Вельш, І. Хассан, Ж.-Ф.Ліотар) [2, с. 204]. Так в

романі «Мозок Ендрю» виявляється децентрація розповіді, прагнення створити хаос життя штучно організованою фрагментарністю оповіді. Об'ємна картина життя головного героя подана шляхом хаотичного представлення різних моментів і подій його минулого крізь призму свідомості героя, мозаїчність як один з основних засобів постмодернізму. Також цій формі світогляду притаманна іронія до всіх сфер життя, криза віри в усі цінності, які будь-коли існували. Паралельно головний герой роману припускається глибокої переоцінки цінностей на своєму шляху.

Проведене дослідження дозволило визначити, що в «Мозку Ендрю» Е. Л. Доктороу за допомогою постмодерністських методів зображує історію життя головного героя як жертви таємничих підвалин власної свідомості. В романі прослідковуються паралелі між основними проблемами та такими ідейними установками постмодернізму як анахронічність, децентрація, іронія, постмодерністична чутливість, мозаїчність та фрагментарність оповіді, а також поєднання історичних і вигаданих персонажів. У творі відтворюється соціальна драма повсякденного життя, полоненого своїм часом американської епохи початку ХХІ століття.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Денисова Т. Історія американської літератури ХХ ст. / Т. Денисова. — К.: Довіра, 2002. — 318 с.
2. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И.Ильин. — М.: Интрада, 1996. — 254 с.
3. Индивидуально-художественный стиль и его исследование / Под общ. ред. В.А. Кухаренко. — К.; Одесса: Вища школа, 1980. — 169 с.
4. Писатели США: Краткие творческие биографии / Под. ред. Я. Н. Засурского. — М.: Радуга, 1990. — 624 с.
5. Carr D. Moral and personal identity / David Carr // International Journal of Education and Religion. — 2001. — II (1). — P. 79—97.
6. Clayton J. Radical Jewish humanism: The vision of E. L. Doctorow / John Clayton // Essays and Conversations. — 1983. — P. 109—119.
7. Doctorow E. L. Andrew's brain / Edgar Lawrence Doctorow. — N. Y.: Random house, 2014. — 220 p.
8. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction / Linda Hutcheon. — N. Y.: Routledge, 1988. — 268 p.

9. Trenner R. E. L. Doctorow, essays and conversations / Richard Trenner. — Princeton, N. J. : Ontario Review Press, 1983. — 216 p.
10. Wolf D. E. L. Doctorow: My politics are biblical: you shouldn't murder, you shouldn't steal / David Wolf // The Guardian. — 2014. — 19 January. — P. 2

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Кравченко — здобувач кафедри історії зарубіжної літератури та класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: дискурс літератури постмодернізму, поетика романів Е. Л. Доктороу.